

СВІТОВА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто основні фактори, які спричинили світову фінансову кризу, вплив світової фінансової кризи на економіку України, визначено її наслідки в Україні, запропоновано заходи щодо подолання Україною фінансово-економічної кризи.

Аннотация. Рассмотрены основные факторы, которые вызвали мировой финансовый кризис, влияние мирового финансового кризиса на экономику Украины, определены его последствия в Украине, предложены меры по преодолению Украиной финансово-экономического кризиса.

Annotation. The article describes the main factors that caused the global financial crisis, the impact of the global financial crisis on the economy of Ukraine, determined its consequences in Ukraine, proposed measures to overcome Ukraine's economic crisis.

Ключові слова: фінансова криза, валютно-фінансова система, кризові явища, економічна реформа, бюджетний дефіцит.

Актуальність обраної теми зумовлена визначенням основних факторів, що спричинили світову фінансову кризу. Це дослідження глибинних причин подій і спроба знайти правильні розв'язання існуючих проблем, створити механізми, що допомагають попередити майбутні кризи в економіці.

Дану тему вивчали такі вчені: Кондратьєв М. Д. – російський вчений, який досліджував галузь кризових явищ в економіці капіталістичних країн, ще у 20-ті роки ХХ ст. висунув концепцію великих циклів господарської кон'юнктури, які згодом дістали назву "довгі хвилі" Кондратьєва, Меньшиков С. М. – відомий російський економіст; Д. Кітчин – вивчав короткострокові (малі) цикли ринкової кон'юнктури протягом 3 – 4 років, Кобяков А. Б. – російський економіст.

Метою даної статті є виявлення чинників та механізмів кризових явищ на світовому фінансовому ринку та фінансовому ринку України, а також запропонування комплексу заходів для зменшення гостроти фінансової кризи та подолання її наслідків.

Світова фінансова криза, що зародилася в США як криза нерухомості і похідних фінансових інструментів, згідно з логікою глобалізації поширилася по всьому світу, вдаривши і на українському фінансовому ринку. Основними причинами кризи експерти називають надмірно експансивну грошову політику Федеральної резервної системи (ФРМ) США, величезний дисбаланс у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США, недоліки системи управління ризиками в інвестиційних банках, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Щодо України, то світова фінансова криза сприяла виникненню проблем у банківському секторі. З одного боку, українські банки, які надавали в останні роки великі об'єми кредитних ресурсів, не завжди чітко і в необхідному об'ємі здійснювали контроль за фінансовим становищем позичальника, що призвело до величезної кількості неякісних позичальників по всій країні. З іншого боку, в українську систему за останні роки не надходило потрібного об'єму інвестицій у розвиток банківської системи.

І сьогодні багатьох людей турбує питання: "Як передбачити економічні кризи, подібні тій, яка відбулася в 2008 р., щоб зменшити їх негативні наслідки?". Для відповіді на це запитання необхідно спочатку зрозуміти, які дійсно причини її спричинили, наскільки глибокою та довготривалою буде ця криза? Це цілком можливо, якщо зрозуміти фундаментальні закономірності економічного розвитку.

Більше 80 років тому назад видатний російський економіст Кондратьєв Н. Д. висунув та теоретично обґрунтував ідею існування великих – напіввікових (45 – 60 рр.) економічних циклів, у рамках яких відбувається зміна "запасу основних матеріальних благ", тобто виробничі сили світового суспільства переходять на новий, більш високий рівень свого розвитку. Кондратьєв Н. Д. також описав механізм функціонування цих циклів, які одержали в економічній науці назву К-циклів (Кондратьєвських циклів), розбив їх на дві фази хвилі: підвищуючу та понижуючу. В основу цих циклів, їх внутрішнього розвитку був покладений механізм акумуляції, накопичення, концентрації, розпилювання та знецінення капіталу як ключового фактора розвитку капіталістичної (ринкової) економіки.

Кондратьєв Н. Д. також у своєму дослідженні вказував на те, що циклічність розвитку економіки буде існувати доти, доки буде існувати капіталістичний спосіб виробництва.

У теперішній час дослідники цієї проблеми, які аналізуючи виробничі показники, динаміку зайнятості, інвестиційну активність, різні структурні пропорції, вважають, що понижуюча фаза третього циклу закінчилася з початком Другої Світової війни. Підвищуюча хвиля четвертого циклу, що почалася разом з війною, продовжилася аж до середини 1960-х рр. Криза долара та крах Бреттон-Вудської валютної системи в 1968 – 1971 рр. стали переломним моментом переходу до знижуючої фази четвертого циклу, яка ознаменувалася нафтовими кризами і стагфляцією

стали проявлятися такі явища, як зниження норми прибутку на вкладений капітал у реальному секторі та визнаний цим перетік коштів у галузь фінансових спекуляцій. Дослідники також вважають, що з розвитком інтенсифікації науково-технічного прогресу цикли стискаються. Так, з другої половини XX століття тривалість циклу зменшується до 45 – 55 рр.

Спираючись на теорію Кондратьєва Н. Д., вчені Акаєв А. А., Пантин В. І. та А. Кобяков розробили графік найбільш імовірного розвитку світової економіки до 2020 р. [1].

Відповідно до цього графіка світовий ВВП у 2008 р. різко пішов вниз, змінивши картину розвитку світової економіки. Уся справа в тому, що приблизно раз на півстоліття входження у фазу падіння відразу чотирьох економічних циклів різної тривалості збігаються за часом і виникає ефект резонансу. Так, у 2007 – 2008 рр., виник ефект резонансу, коли в циклах : Кітчина, Жюгляра, Коваля і Кондратьєва практично одночасно були пройдені верхні пікові точки розвитку і почалася фаза спаду [2].

Проблема нестабільності валютно-фінансової системи України має досить специфічні характеристики. З одного боку, кризові явища пов'язані з моделлю економічного розвитку держави та можливостями здійснення відчутних економічних реформ, з іншого – нестабільність у валютній сфері характеризується проблемами внутрішньої та зовнішньої боргової залежності країни. Основні тенденції розвитку останнього десятиліття, навіть із невдачами у перебігу економічних реформ, у цілому підтвердили обраний теоретичний підхід до ринкових перетворень: східноєвропейські та прибалтійські країни, де було реалізовано найважливіші пункти стандартної програми міжнародних фінансових організацій, змогли порівняно швидко подолати трансформаційну кризу. Водночас менш сумлінні й послідовні у здійсненні запропонованої програми країни СНД, зокрема Росія та Україна, ще й досі продовжують боротися за оздоровлення економіки [3, с. 28].

Вивчення позицій вітчизняних вчених та вчених країн СНД про суть фінансової нестабільності дає підстави припустити, що у сучасному науково-термінологічному обігу найбільш усталеним є розуміння фінансової кризи як порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, яке проявляється в нестабільності фінансів інститутів та кредитно-фінансових установ і виражається в різкому падінні ВВП, що дестабілізує процес формування та розподілу централізованих фондів держави. Зокрема, на думку О. Василика, фінансова криза – це явище, а показник її наявності – дефіцит державного бюджету.

Варто зазначити відсутність чіткого розуміння того, що вважають фінансовою кризою, що є первинним – валютна чи фінансова нестабільність. Зважаючи на зростання взаємозалежності валютного та фінансового секторів, наслідками фінансової кризи (суто фінансової за походженням) можуть стати порушення у банківській, а отже, і валютній сферах, і так само валютна криза може трансформуватись у банківську та фінансову кризи [4, с. 399].

На думку вчених, фінансова криза містить такі елементи, як: різке падіння цін на активи, масове банкрутство як у фінансовому, так і нефінансовому секторах та порушення діяльності валютного ринку.

Проблеми розгортання кризових явищ в Україні мають досить специфічні характеристики. З одного боку кризові явища пов'язані з моделлю економічного розвитку держави та можливостями здійснення відчутних економічних реформ. З іншого – кризові явища відрізняються певною специфічністю залежно від сфери їх прояву. Зокрема, валютна криза як складова кризи економічної на українському ґрунті характеризується:

- економічно необґрунтованим знеціненням або подорожчанням національної валюти;
- різким коливанням валютних курсів;
- заміною грошової одиниці або її вартісної основи;
- значним обсягом спекулятивних операцій валютою, швидких і значних за масштабами припливів і відпливів валютних резервів;
- різкою незбалансованістю міжнародних розрахунків;
- погіршенням міжнародної валютної ліквідності тощо.

На сьогодні сформувалися напрями, за якими світова криза здійснює вплив на економіку України. По-перше, циклічне уповільнення світової економіки, що в цілому може скоротити попит на експортну продукцію, а отже, експортну виручку і далі за ланцюжком призвести до зменшення надходжень до державного бюджету, девальвації гривні і зниження заробітної плати тощо. По-друге, висока волатильність цін на світових товарних ринках, коли спостерігаються різкі стрибки цін на біржові товари, зокрема, залежно від ситуації на фінансових і валютних ринках. У разі їх значного падіння ефект буде такий саме, але ще додатися проблема скорочення торговельного балансу, що, у свою чергу здатне негативно позначитися на поточному рахунку, тобто ослабити міжнародну позицію України. По-третє, обвал котирувань на світових фондових ринках, який призвів до різкого падіння вартості акцій українських компаній.

Беручи до уваги вплив результатів зовнішньоторговельних зв'язків на формування торговельного балансу, а тому і платіжного балансу країни, чинник валютної стабільності за її межами відіграє визначальну роль. Йдеться про порівняння провідних світових валют – долара США та євро, від яких залежатиме стабільність держав у глобальному масштабі. Крім того, надання Україні з боку Міжнародного валютного фонду певних рекомендацій консультативного характеру, які формують ту чи іншу стратегію розвитку валютної політики, може впливати на визначення перебігу подій у нас, зокрема під час можливого кризового розгортання, незалежно від сфери його прояву.

Сьогодні в Україні спостерігається тотальна макроекономічна криза (фінансова, структурна, соціальна, кон'юнктурна, конкурентна), тоді як на Заході відбувається фінансово-структурна криза. Ця тотальна криза поглиблюється ще й тому, що:

- інфляція прискорюється, а не сповільнюється;
- темпи падіння капіталізації ринку в 2 – 3 рази вищі, ніж на Заході (хоча до кризи вона була на низькому рівні);
- на перший план виходить проблема курсу національної валюти, "з'їдаються" валютні резерви;
- дефіцит пропозиції кредитів, а не попиту;
- у наявності масове вилучення вкладів населення із банків;
- криза супроводжується різким зниженням доходів бюджетів, зростанням дебіторської і кредиторської заборгованості;
- дефіцитний платіжний баланс, велика залежність від експорту металів і зерна (ринки підвищеної конкуренції) та "імпорту" капіталу, високих технологій, нафти й газу (ринки зниженої конкуренції);
- висока концентрація виробництва й капіталу, обмежені можливості щодо розпорощення (децентралізації) ризиків;
- значна соціальна поляризація, відсутність практики й інструментів адресної соціальної політики;

- невисокий рівень міжнародних резервів НБУ, відсутність накопичених резервних фондів уряду;
- хиткість політичної системи, її нездатність швидко й ефективно вирішувати економічні проблеми;
- порівняно низька частка малого й середнього бізнесу у ВВП [5, с. 39].

І сьогодні необхідно вжити заходів щодо відновлення макроекономічної стабільності та подолання фінансової кризи в Україні. Для того, щоб забезпечити макроекономічну та фінансову стабільність, а також відновити довіру населення до центральних органів влади і банківської системи, необхідно зміцнювати макроекономічну політику за низкою напрямів, а саме: здійснювати виважену фіскальну політику; впровадити режим гнучкого курсоутворення з одночасним забезпеченням інструментами монетарної політики передбачуваності ситуації на валютному ринку та забезпеченням фінансової стабільності; запровадити комплексну реструктуризацію банківського сектору.

Отже, можна зробити висновок, що економічна криза стала досить важливою проблемою сучасного світу. Фінансова криза підняла існуючі проблеми і в Україні. Незважаючи на поліпшення стану поточного рахунку, економіка України залишається дуже залежною від світового попиту на метали та продукцію хімічного виробництва, а також вкрай енерговитратною та залежною від цін на енергоносії. Ця залежність є певним фактором ризику для валютно-курсової стабільності. Українська економіка обтяжена значним зовнішнім боргом, значна частина якого має короткостроковий характер, тому потребує зовнішнього фінансування. Світова фінансова криза виявила вразливість банківської системи в плані недостатньої якості кредитного портфеля, низької якості управління ризиками та, головне, браку довіри з боку населення. Останнє не дає змоги банкам покладатися на депозитні кошти як на надійне джерело власного фінансування та підтримки ліквідності на належному рівні.

Тому для виходу з кризи та забезпечення подальшого сталого економічного зростання Україна потребує подальшої реалізації плану фінансової стабілізації, яку здійснює НБУ, і більшої підтримки в цьому інших гілок влади, затвердження та реалізації програми макроекономічної стабілізації зі швидким проведенням структурних реформ, а головне – повернення довіри як до банківської системи, так і до влади країни в цілому.

Сьогодні українці почуваються дуже невпевнено і тривожно. У час такої форс-мажорної ситуації психологічна підтримка населення набуває не меншого значення, ніж матеріальна. Керівники держави мали б розповісти про заходи щодо протидії кризі.

Україна з її висококваліфікованим робітничим класом, повним нових ідей науково-технічним персоналом, неперевершеними у світі хліборобами, а також найродючішими ґрунтами, корисними копалинами, твердо й непохитно обстоюючи національні інтереси, здатна зупинити розкручування спіралі грошово-кредитної фінансової та економічної кризи [6, с. 17].

Наук. керівн. Зайцева І. С.

Література: 1. Айвазов А. Николай Кондратьев как зеркало кризиса [Электронный ресурс] / А. Айвазов, А. Кобяков. – Режим доступа : <http://www.rus-obr.ru/ru-web/1089>. 2. Айвазов А. Война и мир [Электронный ресурс] / А. Айвазов. – Режим доступа : www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/59490. 3. Юрчишин В. Валютна політика країн з перехідною економікою : навч. посібн. / В. Юрчишин – К. : Вид. УАДУ, 2001. – С. 28. 4. Рудый К. В. Финансовые кризисы: теория, история, политика / К. В. Рудый. – М. : Новое знание, 2003. – С. 399. 5. Багратян Г. А. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання / Г. А. Багратян // Фінанси України. – 2009. – С. 39. 6. Оганян Г. Світова Фінансова криза і Україна / Г. Оганян // Персонал. – 2009. – № 1. – С. 17.